

Lawrence E. Stager, Daniel M. Master, J. David Schloen *et alii*, *Ashkelon 3, The Seventh Century B.C.*, Winona Lake, 2011, 817 p., 360 fig., 3 planșe și 87 de tabele. Lucrare din seria: Lawrence E. Stager, J. David Schloen eds., *Final Reports of the Leon Levy Expedition to Ashkelon*, Harvard Semitic Museum Publications

Al treilea volum al seriei privitoare la săpăturile expediției Leon Levy de la Așkelon, dintre anii 1985 și 2006, are în vedere descoperirile din secolul al VII-lea a.Chr. Seria monografică a început în 2008 și cuprinde până acum patru volume: Lawrence E. Stager, J. David Schloen, Daniel M. Master (eds.), *Ashkelon 1, Introduction and Overview (1985–2006)*, Winona Lake, 2008; B.L. Johnston, *Ashkelon 2, Imported Pottery of the Roman and Late Roman Periods*, Winona Lake, 2008; M.D. Press, *Ashkelon 4, The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistia*, Winona Lake, 2012. Alte șase volume sunt de așteptat să apară în viitorul apropiat. Pe lângă cei trei editori, nu mai puțin de alți 23 de autori semnează cele 28 de capitole, unele dintre acestea putând fi considerate ele însele mici monografii. Lucrarea are 817 pagini, cu peste 700 de ilustrații color inserate în text și cuprinde cinci părți principale, precedate de o prefață și o listă scurtă de abrevieri.

Distrușgerea Așkelonului de către Nebucadțenar al II-lea (Nabucodonosor) în luna Kislev (noiembrie/decembrie) 604 a.Chr. este amintită în mod excepțional de trei surse literare diferite, neinfluențate una de alta: *Cronica Babiloniană* (BM 21946, r. 18–20), poemele lui Alceu (Fr. 350 și 48) și *Biblie* (Eremia 47:3–5). Plecând de la acestea, expediția Leon Levy la Așkelon și-a propus să verifice urmele distrugerii prin cercetarea ruinelor din sec. al VII-lea, din două sectoare ale cetății în care s-au concentrat săpăturile: sectoarele 38 și 50. În primul caz, avem de-a face cu un loc de depozitare și producție a vinului (cramă), în cel de-al doilea cu un loc comercial (piață).

Prima parte a lucrării (p. 3–49) cuprinde trei capitole. În primul, Lawrence Stager (L.E.S.) oferă cititorului, într-o manieră sintetică, o imagine cât mai completă a campaniei babilonienilor și a Așkelonului în zorii distrugerii din 604. Cu această ocazie, L.E.S. face un mic excurs asupra uneia dintre problemele adesea dezbătute de orientaliști și

clasiști deopotrivă. Este vorba de descoperirile grecești din Levant. Contrar părerii comune, pentru care numărul mare de descoperiri ceramice din Grecia de est în Levant indică prezența în garnizoane a mercenarilor greci în slujba Egiptului, contextele de la Așkelon arată, mai degrabă, că această ceramică era folosită de către locuitorii cetății și că existența ei se explică în primul rând prin rețelele comerciale din care orașul făcea parte. În cazul de față, cele două contexte amintite dau mai degrabă dreptate unei astfel de interpretări, însă este încă dificil de a extrapola și pentru alte situri. Celelalte două capitole din prima parte privesc descrierea detaliată a celor două sectoare. Astfel, descoperirile de aici indică faptul că Așkelon era un oraș comercial de coastă, la fel ca și porturile maritime Sidon și Tîr în Fenicia. Deși comerțul maritim era principala activitate economică a orașului, legăturile pe uscat erau foarte strânse, de aici plecând drumuri în toate direcțiile posibile. Pe lângă rolul comercial în Mediterana orientală, cele două contexte contribuie și la înțelegerea producției locale. Astfel, producția de vin era importantă la Așkelon în sec. al VII-lea, aceasta fiind principala băutură.

Următoarele trei părți reprezintă nucleul acestei monografii. În 22 de capitole sunt prezentate materialele descoperite în cele două sectoare. Primele șapte capitole formează partea a doua (p. 53–338) și privesc descoperirile ceramice. În cei peste 1300 m² săpați a fost descoperită o cantitate impresionantă de fragmente, aproape 190000, care au fost selectate și înregistrate, dintre care cele mai expresive sunt publicate în cataloage. După un capitol privind clasificarea și analiza petrografică, sunt tratate, în funcție de proveniență, în capitole separate, produsele ceramice locale, feniciene, cipriote și nord siriene, sud-est levantine, egiptene și, într-un capitol extins, aproape cât o monografie, ceramica greacă (capitolul 10).

Câteva dintre importurile de ceramică greacă fuseseră semnalate de autoarea acestui capitol, Jane C. Waldbaum (J.C.W.), în mai multe studii, privitoare la prezența greacă în Levant, ce au intrat repede în literatura de specialitate. Importanța Așkelonului pentru periodizarea ceramicii grecești din epoca arhaică a făcut ca monografia de față să fie una dintre cele mai așteptate lucrări de către cei care se ocupă de respectiva epocă. Aceste descoperiri și altele similare, făcute în ultimii 20 de ani la Tel Miqne-Ekron, Tel Bataș-Timnah, Meșad Hașaviahu, Tel Kabri au contribuit decisiv la stabilirea periodizării și clasificării ceramicii din Grecia de est.

Din stratul de distrugere din anul 604 provin 270 de fragmente ceramice grecești, 1261 din straturile anterioare distrugerii, iar 39 din straturi post distrugere. Cu excepția a 17 fragmente corintice, celelalte vase provin din Grecia de est, în primul rând din Ionia. După analiza statistică, J.C.W. aduce în discuție importanța contextelor analizate pentru cronologia ceramicii est grecești (p. 130–132), apoi, pe scurt, discută despre proveniența acestor ceramici și răspândirea lor în Orientul Apropiat (p. 133–138). J.C.W. observă apropierea dintre ceramica de la Așkelon și coloniile timpurii din Marea Neagră, precum Histria și Borysthenes (așezarea de pe actuala insulă Berezan) sau din Peninsula iberică, în primul rând Huelva¹. Sunt prezente aici numeroase tipuri de cupe, amfore, hidrii, boluri cu păsări și rozete, cratere, farfurii, vase de bucătărie, căni, *mortaria*, multe necunoscute până acum, din Orientul Apropiat, și puțin cunoscute chiar și în locurile de proveniență. Majoritatea acestora datează din ultima treime a secolului al VII-lea, dată ce coincide cu primele importuri din *apoițiile* pontice.

¹ Această apropiere între ceramica din *apoițiile* milesiene timpurii din Marea Neagră, precum așezarea de lângă Taganrog, lângă Don, Borysthenes, Histria, Orgame, și importurile din estul Mediteranei a fost formulată relativ recent, iar Așkelon își are rolul său în această discuție, a se vedea de ex. articolul lui J.C. Waldbaum și J. Magness, *The chronology of early Greek pottery: the new evidence from seventh century B.C.: destruction levels in Israel*, AJA 101, 1997, p. 23–40.

Ca și în aceste colonii, în sec. al VII-lea este de notat relativ numeroasa prezență a ceramicii din Grecia de Est cu decor figurat animalier („Wild Goat” Style) (p. 246–279), aparținând mai ales stilului sud ionian Ic–d (SiA Ic–d după clasificarea propusă de M. Kerschner și U. Schlotzhauer) și, în mod excepțional, un fragment de cană (p. 280, cat. 410), ce prezintă un decor cu boboci de lotus, cunoscut în primul rând în stilul Fikellura. Botezat „proto-Fikellura”, fragmentul a fost descoperit într-un strat anterior distrugerii din anul 604, astfel că problemele pe care le ridică nu sunt simplu de rezolvat în acest moment. Alături de alte fragmente descoperite la Milet, fragmentul de față a contribuit la ridicarea cronologiei stilului Fikellura cu mai bine de o generație. Un subcapitol special (p. 307–324, cat. 496–548) îl reprezintă descoperirile amforice. Și aici, ca și pentru celelalte categorii ceramice, analiza lui J.C.W. este una minuțioasă, clasificarea făcându-se pe centre de producție, tipuri și subtipuri. Unele dintre acestea își găsesc paralele în literatură doar în coloniile pontice timpurii, precum două exemplare fragmentare (p. 317, cat. 523–524), cunoscute în ultimii ani la Histria. Acestea sunt atribuite de autoare unui centru din nord-estul egeean, mai probabil însă avem de a face, dacă luăm în considerare cele câteva criterii morfologice, cu un centru nord ionian. Este de menționat atât lipsa amforelor corintice, cât mai ales a celor atice de tip SOS. Spectrul acestor descoperiri amforice nu diferă deloc de cel al descoperirilor timpurii din Marea Neagră. Rămâne însă o problemă explicarea dispariției importurilor de amfore de transport din Grecia de Est în Orientul Apropiat după sfârșitul secolului al VII-lea, față de Pont, unde aceste importuri se găsesc într-o cantitate mai mare.

A treia parte (p. 341–588) a volumului cuprinde 12 capitole privitoare la alte artefacte decât ceramica. Astfel, sunt descrise sigiliile, amuletele egiptene, vasele din faianță și alabastru, podoabele, figurinele din teracotă, greutățile, armele etc. Multe din aceste descoperiri indică, la fel ca și la Tell Miqne-Ekron, o componentă egipteană mult mai puternică decât cea asiriană înaintea distrugerii din 604. A patra parte (p. 591–698) privește în primul rând resturile organice, de plante, animale și pești. Este un domeniu care s-a impus cu greu în arheologia clasică sau orientală.

Ultima parte cuprinde sinteza și concluziile scrise de Daniel M. Master și L.E.S. Mai întâi, descoperirile, îndeosebi ceramica, sunt analizate din punct de vedere cantitativ și spațial (p. 701–736). Dacă în cele trei părți centrale, materialele sunt studiate individual, în capitolul de sinteză sunt analizate în contextul imediat.

Capitolul de concluzii (p. 737–740), o bibliografie exhaustivă (p. 741–770), tabele de concordanță (p. 773–796), un index general și trei planșe cu profile din suprafețele cercetate încheie această lucrare excepțională.

Rezultatul eforturilor autorilor de a combina analiza unor texte literare cu o descoperire arheologică este reușit, fiind unul deosebit pentru prima epocă a fierului. Fără îndoială, descoperirile de la Așkelon reprezintă unul dintre cele mai importante repere pentru arheologia Mediteranei orientale în sec. al VII-lea, ca și pentru spații marginale, precum spațiul pontic.

Iulian Bîrzescu

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București;
e-mail: iulianbirzescu@gmail.com.

Aleksander Pluskowski, *The Archaeology of the Prussian Crusade. Holy War and Colonisation*, Routledge, Londra/New York, 2013, 428 p., 84 fig. în text.

Cartea domnului Aleksander Pluskowski – conferențiar la Universitatea Reading din Marea Britanie – se dorește a fi cea mai cuprinzătoare sinteză în limba engleză privind subiectul enunțat în titlu. Autorul a remarcat lipsa unei astfel de lucrări în literatura arheologică de limbă engleză, majoritatea contribuțiilor la tema respectivă fiind în limbile germană și poloneză.

Volumul explorează din punct de vedere arheologic și al culturii materiale perioada cruciadei împotriva triburilor prusiene în secolul al XIII-lea și societatea creată ulterior de Ordinul teuton, care a durat până în secolul al XVI-lea. Ne este furnizată astfel prima sinteză referitoare la cultura materială a unei societăți cruciate unice, create în sud-estul regiunii Mării Baltice în cursul secolului al XIII-lea, incluzând o gamă completă de date arheologice, de la construcțiile existente la artefacte și informații ecologice, integrate cu sursele scrise și artistice.

Pentru a-și atinge scopurile, autorul a conceput lucrarea în largi teme organizate cronologic, începând cu o schiță istorică, explorând așezările, castelele, orașele și peisajul statului teocratic al Ordinului teuton și încheind cu rolul monumentelor, reconstruite și ruinate din Prusia medievală, în lumea modernă, în contextul culturii poloneze.

Astfel, volumul a fost structurat în nouă mari capitole, precedate de: *lista ilustrației; prefață și mulțumiri; terminologie și glosar* (p. IX–XIX). Fiecare capitol, purtând un titlu sugestiv, cuprinde la rândul său mai multe subcapitole.

1. *Introducere: cadrul istoric și surse* (p. 1–42). În prima parte sunt fixate coordonatele istorice: războiul sfânt la Marea Baltică în secolul al XII-lea; Ordinul teuton în Prusia; consolidarea cruciadei timpurii; cucerirea Sambiei și apariția Marii Prusii; războiul în Pomerania și anexarea Gdanskului (Danzig); statul teuton și „eterna cruciadă” împotriva Lituaniei în secolul al XIV-lea; războiul cu Polonia și sfârșitul statului teuton. În cea de-a doua parte, sunt prezentate diversele surse: izvoare scrise, arta, arheologia, precum și cele interdisciplinare.

2. *Prusia precreștină: societatea baltică medievală timpurie* (p. 43–88). Capitolul începe cu precizări legate de etimologie, limbaj și etnicitate, după care sunt abordate diverse probleme și fenomene: cultura materială; etnicitatea și structura socială; fortificațiile și așezările; regiunile Prusiei; Sambia – centru de putere regional; comerțul de lux și specializările artizanale; militarismul; religia – cheia înțelegerii diversității în Prusia precreștină; arheologia religioasă a Prusiei; peisajul cultic; zeița și teiul; pietrele sculptate; cimitirele și cultul morții; sacrificiile de cai și umane; ținuturile de graniță creștine ale Prusiei – Kaldus, Kulmerland, Galindia, Masovia, Vistula și Elblag; activitatea misionară în Prusia înainte de cruciadă – Adalbert și Bruno; misiunile cisterciană și rusească. Capitolul se încheie cu concluzii privind caracteristicile culturii Prusiei înainte de cruciade.